

2009 [Електронний ресурс]. – URL: <<https://ejournals.library.ualberta.ca/index.php/cjuce-rcepu/article/view/8522>>. – Загол. з екрану. – Мова англ.

6. Livingstone D.W. Adults' Informal Learning: Definitions, Findings, Gaps, and Future Research / D. W. Livingstone // NALL Working Paper No 2, 2001 [Електронний ресурс]. – URL: <<https://tspace.library.utoronto.ca/retrieve/4484/21adultsinformallearning.pdf>>. – Загол. з екрану. – Мова англ.

7. Mirth D. The Marginalized Role of Non-formal Education in the Development of Adult Education / Diane Mirth // The Canadian Journal for the Study of Adult Education. Vol. 17, No 1, 2003 [Електронний ресурс]. – URL: <<http://cjsae.library.dal.ca/index.php/cjsae/issue/view/145>>. – Загол. з екрану. – Мова англ.

8. Rubenson K, Desjardins R., Yoon E.-S. Adult Learning in Canada: A Comparative Perspective [Електронний ресурс] / Kjell Rubenson, Richard Desjardins, Ee-Seul Yoon // International Adult Literacy Survey. Catalogue no. 89-552-MIE — No.17, Statistics Canada 2007 [Електронний ресурс]. – URL: <<http://odesi2.scholarsportal.info/documentation/ALL/89-552-m2007017-eng.pdf>>. – Загол. з екрану. – Мова англ.

9. Selman G. The Foundations of Adult Education in Canada / G. Selman, P. Dampier. – Toronto: Thompson Educational Publishing, Inc., 1991.

10. The foundations of adult education in Canada. / G.Selman, M. Cooke, M. Selman, P. Dampier. – Toronto: Thompson Educational Publishing, 1998. – (2 nd ed).

УДК 94(477) «0988»:27

Лебединська Марина Олександрівна – аспірантка кафедри всесвітньої історії та методи викладання історії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
E-mail: historic.pnpu.edu.ua

МУЗИЧНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Анотація. У статті автор аналізує проблему музичної освіти дорослих в історико-педагогічній ретроспективі. На основі наукових праць, присвячених музичному вихованню в добу Київської Русі та власному досвіду роботи зі студентським вокальним колективом духовного спрямування, а також із молоддю з психічними й розумовими вадами визначається позитивний вплив української середньовічної церковної музики на розвиток дорослої людини. Автор доводить перспективність таких занять, їхнє значення для морального й духовного стану сучасного суспільства, показує пріоритетні напрями розвитку означеної проблеми.

Ключові слова: Київська Русь, Візантія, знаменний розпів, музична освіта дорослих, духовність, моральність, молодь із вадами.

Lebedynska Marina – Graduate Student of the Department of World History and History Teaching Methods of Poltava National Pedagogical University named after V. Korolenko
E-mail: historic.pnpu.edu.ua

MUSIC ADULT EDUCATION IN HISTORICAL AND PEDAGOGICAL RETROSPECTIVES

Annotation. *The author analyzes the problem of musical education for adults in the historical and pedagogical retrospectives. On the basis of scientific papers on music education in the Kiev Rus's era and the own experience of work with the student's vocal collective of spiritual direction, as well as with young people with mental and intellectual disabilities, it is determined the positive impact of Ukrainian medieval church music on an adult development . The author proves the prospects of such activities and their importance for the moral and spiritual condition of modern society, shows the priorities for the development of this problem.*

Key words: *Kiev Rus, Byzantium, musical education for adult, spirituality, morality, youth with disabilities.*

Вступ. Проблема дослідження музичної освіти дорослих в історико-педагогічній ретроспективі впродовж ХХ початку ХХІ століть не залишила байдужими провідних музикознавців та викладачів закладів мистецького спрямування. Їй присвячені праці Д. Кономоса, М. Бражникова, Р. Когути, І. Лозової, Л. Калашникова та ін. [1 – 5]. Науковці вивчали проблему впливу духовної хорової музики на розвиток і поведінку людей, які в дорослому віці стали займатися музикою, виявляли зміни в їхньому світогляді, суспільній поведінці.

Мета публікації. На основі існуючих на сьогоднішній день досліджень автор статті ставить мету проаналізувати перспективність музичної освіти дорослих і впливу духовної музики на сформовану особистість на прикладі роботи камерного вокального ансамблю «Тисяча років музики» Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка та власним розвідкам із досвіду роботи з молоддю з розумовими вадами.

Результати дослідження. Отже, розбудова української державності, проведення реформ, побудова громадянського суспільства неможливі без розвитку української духовності. Упродовж років незалежності нашої держави пріоритетним напрямом державного управління був розвиток економіки, тому вирішення проблем у духовній сфері суспільства відбувалося за залишковим принципом. Відсутність чіткої програми духовного відродження українського суспільства гальмувало втілення будь-яких реформ у всіх сферах суспільного життя.

Ситуація, що склалася на даний момент у нашій країні, є деякою мірою трагічною з точки зору соціокультурних, економічних і політичних умов існування. Та головною кризою сучасної людини залишається криза духовна, коли людина відчуває безглуздість свого існування, що лише

ускладнюється тим, що в ньому важко знайти позитивний зміст через складну ситуацію в нашому суспільстві, руйнування старих і дискредитація нових цінностей, складну політичну ситуацію. Долаючи цю кризу, слід звернутися саме до духовного виховання особистості, визнати першість духовного виховання над інтелектуальним [3, с. 18].

Показово у цьому плані є система виховання, що склалася у Київській Русі у X-XII століттях. У тогочасних монастирських школах духовне виховання займало перше місце і було обов'язковим і пріоритетним. Звернення до надбань педагогічно-духовного виховання того часу є актуальним і необхідним для розвитку сучасної педагогіки.

Духовно-моральне виховання музикою знаменного розспіву й сьогодні певним чином продовжується з молоддю. Окремо ми виділимо й проаналізуємо процес духовного й культурно-музичного виховання, основу якого складають давньокиївські традиції музичного виховання на прикладі народного камерного вокального ансамблю «Тисяча років музики» Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Ансамбль був створений у 1988 році, репертуар колективу охоплює музичні твори різних епох, проте головне місце в виконанні цього колективу посідають музичні твори релігійного-церковного характеру, зокрема твори Божественних Літургій, що були створені за часів Київської Русі – знаменні та київські розспіви [2, с. 9].

Ансамбль «Тисяча років музики» – явище унікальне, бо, практично не маючи в своєму складі професійних співаків, цей колектив упродовж усього свого існування є активним учасником і лауреатом конкурсів, конференцій, не лише аматорських, а й професійних колективів. Ансамбль веде активну концертну й суспільну діяльність. Слід зазначити, що рівень виконавства учасників колективу достатньо високий, підтвердженням цього є присвоєне ансамблю звання «народний колектив».

Процес навчання співу в ансамблі має свої особливості: щоб навчити знаменному розспіву учасника з нульовою музичною підготовкою ставлять співати поруч із досвідченішими співаками; краще коли останній виконує твір «на вухо»; від учасника без музичної підготовки потребується максимум уваги і концентрації при повторенні своєї партії за досвідченішим співаком або за керівником колективу. При співі людиною без музичної підготовки потрібно відточувати точність влучення в «свою ноту», напрямок звуку, дихання та гучність. Це допомагає розібратися в основних інтонаційних ходах партії, зрозуміти її логіку. Це надалі дозволить виконувати музичний твір впевненіше.

Особливої уваги при виконанні музичних творів знаменного розспіву потребує вимова, чітка дикція, бо мелодика не важка і нічим не ускладнена, на перший план виступає слово і зміст твору. Цей аспект керівник гуртка вважає найголовнішим при розучуванні творів знаменного розспіву. Для виконавців-співаків ансамблю, як і для півчих

часів Київської Русі, велике значення має знання змісту текстів, що співаються. Свідомо активна дикція під час розспівування застосовується для створення правильного духовно-музичного «тону» твору [1, с. 112].

Як працювати над звуковисотністю знаменного розспіву? На початковому етапі роботи розучування музичного твору керівник грає партію на музичному інструменті, одночасно проспівуючи її вголос, потім розучує текст певної фрази з виконавцями під супровід музичного інструменту. Це сприяє засвоєнню мелодії учасниками на пасивному рівні. Потім керівник переходить до етапу виправлення звуковисотності під супровід інструменту, або під спів самого керівника, індивідуально з кожним і всією вокальною партією. Кінцевою метою є засвоєння музичного твору всіма партіями (сопрано, друге сопрано й альти) і зведення всього музичного твору воедино.

Говорячи про процес навчання співу, слід зазначити, що учасниками ансамблю «Тисяча років музики» є люди різного віку, від 10-12 до 60 років, а також представники різних соціальних груп (школярі, студенти, педагоги, пенсіонери) та різного рівня музичної підготовки і загального культурного розвитку, що деякою мірою ускладнює педагогічну задачу, бо методи, які застосовуються з дітьми, не підходять дорослим і навпаки. Тому робота з таким колективом потребує диференційованого підходу, вимагає індивідуальних методів до кожного учасника. Репетиції проходять як колективно з усіма виконавцями, так і з підгрупами (наприклад, з виконавцями певної партії), так і індивідуально з учасниками колективу. Та кінцевою метою кожного заняття є зведення воедино весь колектив ансамблю. Окремо слід зазначити, що учасники ансамблю «Тисяча років музики» навчаються співати музичні твори знаменного розспіву в характері, що притаманний цим творам. Спів має бути заспокійливим, строгим величним і світлим [4, с. 66].

У зв'язку з відсутністю у більшості учасників колективу елементарної музичної освіти, репетиції ансамблю проходять в усно-репродуктивній формі, що було характерно й для музичного виховання півчих часів Київської Русі, учасники на слух запам'ятовують текст, мелодію і ритм музичного твору. Стосовно виконання музичних творів знаменного чи київського розспіву, вони найвдаліше підходять для запам'ятовування людям без музичної освіти, оскільки діапазон цих творів коливається в межах кварта, а ритм є досить простим для засвоєння, мелодія в основному є повторюваною або майже ідентичною з попередніми наспівами практично в кожному творі. Це значно полегшує процес вивчення.

На початковому етапі виконавці вивчають ті музичні твори церковного репертуару часів Київської Русі, які виконуються в унісон, одноголосно (Літургія Знаменного розспіву, перша частина, друга частина і Антифон перший), потім вивчаються твори, де є два голоси (антифон

«Блажени» знаменного розспіву, антифон «Єдинородний сине»), потім виконуються твори, що розділені на три голоси («Достойно есть», знаменний розспів, викладення І.Н. Гончарова). Цікавими й неважкими для виконання на початковому етапі є твори київського та знаменного розспіву для виконання на чотири голоси, бо тут всі партії звучать в унісон через октаву (херувимська пісня «Іже херувиме», знаменного розспіву), вивчаються і складніші чотириголосні твори знаменного розспіву («Милость мира», київський розспів, «Достойно есть», знаменний розспів, викладення І.Н. Гончарова) [3, с. 87].

Як один із методів підвищення рівня музичної та хорової культури, а також для розвитку художньо-естетичного смаку, керівник ансамблю активно використовує прослуховування, в тому числі й тих творів, що вивчаються, в кращих інтерпретаціях відомих колективів. Окрім того, організовується відвідування хорових концертів колективів, які виконують церковну музику. Участь у фестивалях духовної музики, де учасники мають змогу вільно спілкуватися з іншими українськими академічними колективами, значно сприяє підвищенню рівня професійної майстерності виконавців ансамблю «Тисяча років музики».

Для використання вправ для розвитку слуху й голосу музичними керівниками можуть бути використані зразки знаменного розспіву, що виник у часи Київської Русі, мелодика яких є суто діатонічною, спирається на рівномірний поступальний рух у межах терції чи кварта. Зразки київського розспіву є навіть дещо простішими за мелодичним і ритмічним складом, де крім іншого спостерігається повторення окремих фраз тексту. У контексті сьогодення, коли збільшується кількість молоді із вадами розвитку, які потребують корекційних методів навчання і виховання, духовна музика і церковний спів можуть виступати в якості музикотерапії, що активно застосовується педагогами в закладах освіти, коли музика використовується в лікувальних і корекційних цілях [4, с. 70].

Саме «очищувальний» вплив музики дозволяє використовувати її в якості корекційного методу роботи з молодими людьми, які мають вади розвитку. Церковна і духовна музика виступає як форма пізнання світу й самого себе, засобом естетичного і морального виховання. На думку візантійського богослова Євфимія Зигатена, спів має величезний вплив на становлення характеру людини, на його зміни та впорядкування (Євфимій Зигатен «Толковая псалтирь»). Краще від всілякого мирського співу й музики за змістом піснеспівів, за мотивами та впливом на людей, вище й достойніше є церковна музика. Вона сприяє душевному заспокоєнню в щирій молитві. Заняття з людьми, які потребують особливого навчання, музикотерапією, церковною музикою, спрямовані на моделювання емоційного стану, очищення (катарсис) і (як наслідок) вихід за допомогою церковної музики з психотравмуючої ситуації.

Для коригування необхідно спочатку прослуховувати з ними церковну музику, яка найбільше співпадає з настроєм людини. Це може бути живе виконання педагогом музики або запис через спеціальну акустичну систему. Люди з вадами можуть займати довільну позицію, малювати або розглядати образотворчий матеріал в будь-якому вигляді, займатися дрібномоторною ручною діяльністю. У церковних піснеспівах в основу звучання покладено смислову ритміку тексту, дихання й подовження голосних звуків, що є сприятливо для слуху та сприяє заспокоєнню нервової системи.

Після прослуховування відбувається активне включення молоді та дорослих до музикотерапевтичного процесу засобом співу, вокалотерапії. Цей процес передбачає стимуляцію роботи внутрішніх органів за рахунок активних рухів грудної клітини, діафрагми і м'язів преса, а також вібраційних процесів, які виникають внаслідок фонації. Виконання творів знаменного розспіву людьми з вадами розвитку деякою мірою простіше, ніж інших пісень, оскільки діапазон творів знаменного розспіву невеликий (кварта чи квінта), а музика ритмічно не перевантажена. Церковні піснеспіви життєстверджуючого характеру формують у них такі принципи відношення до навколишнього світу, які б сприяли гармонізації їхнього внутрішнього світу, стійкості при невдачах, захист від негативних думок, уміння радіти життю [3, с. 91].

Церква і за часів Київської Русі завжди допомагала хворим і розумово відсталим. Люди прагнули до духовного розвитку, до життя за законами Божими, до милосердя і добролюбства. Турбота й опікування були характерними для простого люду й зазначеними в офіційних діях церкви та державної влади. В Уставі про Православну церкву, затверджену князем Володимиром, до обов'язків церкви входило опікуватися над юродивими. В XI столітті Києво-Печерська Лавра, як і всі монастирі та церкви Київської Русі, була пристанищем для калік та людей із вадами розвитку.

У «Повчанні дітям» Володимир Мономах закликає не забувати убогих, захищати їх. Із цього ми робимо висновок, що ще з тих часів музика, яка звучала в церквах, мала неабиякий вплив на людей із вадами розвитку. В умовах сьогодення ми маємо змогу використовувати цей досвід. На сьогодні є навіть розроблені авторські програми на дану тематику (Т.Б. Леонова «Музикотерапія на основі духовної музики та церковного співу» та ін.) [3, с. 92].

Педагогами здійснюється процес інклюзії, який передбачає залучення до співу у хорі людей з особливими потребами, вадами розвитку, залучення їх до навчання церковного співу, знаменного і київського розспів. Йдеться про реальне включення молоді з особливостями психофізичного розвитку в активне суспільне життя. Такий процес сприяє більш ефективній соціалізації людей цієї категорії, за допомогою виконання духовної музики у хорі вони більш активно

додуаються до спільноти, а процес соціалізації відбувається більш ефективно й без психологічних травм.

Висновки. Таким чином, на основі аналізу факторів позитивного впливу музики, нами доведено ефективність вивчення середньовічної візантійської та музики Київської Русі людьми, які мають певні психічні відхилення й розумові вади. Завдяки доступному церковному співу здійснюється випереджувальний розвиток цієї соціальної групи населення. Виховання засобами церковної духовної музики сприяє формуванню моральності й духовності, осмисленій мовній артикуляції, не кажучи вже про розвиток музичного слуху. Діяльність академічного ансамблю «Тисяча років музики» підтверджує факт доступності виконання церковних музичних творів, зокрема знаменного розспіву для всіх людей, незалежно від віку, статі й рівня професійної музичної підготовки. По-суті, у всебічному вихованні молоді, її морально-естетичних якостей це один із демократичних засобів, що сприяють формуванню духовності молоді, а неперевершена виховна сила церковного знаменного співу допомагає відродженню цього співу в педагогічній практиці й освіті.

Досліджувана проблема багатогранна й не вичерпується завданнями, озвученими у статті. Одним із перспективних напрямів її дослідження вважаємо вивчення впливу церковної духовної музики на людей, які зазнали духовних криз, втратили близьких і віру в себе.

Література

1. Бражников М. Пути развития и задачи расшифровки знаменного распева, XII– XVIII веков / М. Бражников. – М.: Музгиз, 1949. – 302 с.
2. Калашников Л.Ф. Азбука церковного знаменного пения: учебник / Л.Ф. Калашников. – К.: Издательство знаменного пения, 1910. – 36 с.
3. Когут Р. Студійський Устав і сучасна богослужбова практика / Роман Когут. – К., 2010. – 120 с.
4. Лозовая И.Е. Византийские прототипы древнерусской певческой терминологии / И.Е. Лозовая // Келдышевский сборник: муз.-ист. чтения памяти Ю.В. Келдыша, 1997. – М.: Музыка, 1999. – С. 62-72.
5. Conomos D. Experimental Polyphony, «According to the... Latins» in late Byzantine Psalmody / D. Conomos // Early Music History. – London : Oxford Univ. press, 1982. – P. 113-128.

Bibliography

1. Brazhnykov M. Ways of development and tasks of decryption of outstanding chant, XVI. – XVIII centuries. – М. : Muzgiz, 1949. – 302 s. (in Russian)
2. Kalashnykov L.F. Alphabet of outstanding church singing: a textbook / L.F. Kalashnykov. – Kyev : Yzdatelstvo znamennoho penya, 1910. – 36 s. (in Ukrainian)
3. Kohut R. Studite liturgical practices and modern praktyka / Roman Kohut. – K. : b.v., 2010. – 120 s. (in Ukrainian)
4. Lozovaia Y.E. Byzantine prototypes of ancient Russian singing terminology / Y.E. Lozovaia // Keldishevskiy sbornyk : Muz.-yst. chteniya pamiaty lu.V. Keldisha, 1997. – М. : Musik, 1999. – S. 62-72 (in Russian)
5. Conomos D. Experimental Polyphony, «According to the... Latins» in late Byzantine Psalmody / D. Conomos // Early Music History. – London : Oxford Univ. press, 1982. – P. 113-128 (in English)